

ВОЛИНСЬКА РЕГІОНАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ НРУ В БОРОТЬБІ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

Установча конференція Волинської регіональної організації НРУ, що відбулася 19 серпня 1989 р. у Луцьку, затвердила Програму та Статут Народного Руху України за перебудову та обрала керівні органи. За підсумками роботи конференції прийнято резолюцію, в якій окреслювалися першочергові завдання регіональної організації на найближчу перспективу.

Діяльність Волинської регіональної організації НРУ вже з перших днів її створення занепокоїла Волинський обком Компартії України.

Зокрема, у Протоколі №13 засідання бюро Волинського обкому Компартії України з цього приводу зазначалося, що "на соціально-економічних труднощах в останній час активно спекулюють різні демагоги, екстремісти і націоналістично налаштовані особи з неформальних об'єднань. На цій платформі фактично об'єдналися прихильники Народного Руху України за перебудову, так званої Української Гельсінської спілки і Волинського Товариства Лева... вони роблять спроби очорнити ідеали і цінності соціалізму, провокують недовіру до партії і органів Радянської влади, використовують символіку, якою користувалися українські буржуазні націоналісти, намагаються реабілітувати бандерівщину"¹.

Питання національного відродження було основним у програмах діяльності Волинської організації Української Гельсінської спілки (УГС), Волинського Товариства Лева (ТЛ) та крайової організації НРУ, до якої ввійшли всі неформальні групи та організації національно-демократичного спрямування, що виникли за час перебудови в краї. Проблеми національного відродження, якими переймалися неформальні групи та об'єднання, торкалися інтересів переважної більшості волинян, оскільки з приходом на Волинь радянської влади майже кожну родину так чи інакше зачепили репресії, утиски та переслідування тоталітарного режиму². Зауважимо також, що перші загони Української повстанської армії (УПА) були сформовані саме на Волині і активно діяли ще на початку 60-х рр. минулого століття³.

Боротьба з т.зв. українським буржуазним націоналізмом Волинського обкому та обласного управління КДБ охоплює весь період існування Волинської області. Наголосимо, що з появою в краї вже на другому етапі перебудови неформальних громадсько-політичних організацій, неспідконтрольних партійним комітетам (УГС, ТЛ регіональної організації НРУ), розпочався новий етап боротьби Волинського обкому з поширенням їх впливу в краї. Особливо активізувалася його діяльність після установчого з'їзду Народного Руху України.

19 вересня 1989 р. Волинський обком Компартії України затвердив план "першочергових заходів партійних комітетів області в зв'язку з проведенням установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову", в якому, зокрема, зазначалося що, "здійснюючи заходи, спрямовані на протидію "Руху", важливо не випускати з поля зору головний напрям ідейно-виховної роботи, не допускати розширення бази його прихильників"⁴.

Одночасно Волинська регіональна організація НРУ провела за кілька місяців низку політичних мітингів у обласному центрі та райо-

нах області. Зауважимо, що на той час мітинги були чи не єдиним методом спілкування лідерів Народного Руху з країанами за умов повної монополії партійних комітетів на засоби масової інформації.

Перші політичні мітинги, що проходили в обласному центрі в липні — вересні 1989 р., були багатолюдні, на них збиралися тисячі людей. На мітинг, що відбувся 20 серпня, наступного дня після установчої конференції Волинської крайової організації НРУ, за приблизними підрахунками прийшло близько 50 тисяч лучан, що стривожило офіційну владу. Щоб якось призупинити хвилю політичних мітингів на Волині, влада почала використовувати спецпідрозділи міліції. Наприклад, під час святкування Дня міста в Луцьку, 8 жовтня 1989 р., омон заарештував кількох учасників мирної демонстрації, однак через спротив тисяч лучан, які перекрили рух транспорту, міліція змушена була їх звільнити⁵. У місті Горохові 17 грудня лідери Народного Руху були арештовані ще до початку мітингу, проте за вимогою тисяч горохівчан, що зібралися на мітинг, їх звільнили з-під арешту. 30 грудня в Ковелі на залізничному вокзалі були брутально побиті лідери Волинської регіональної організації НРУ одразу після того, як вийшли з вагонів поїзда⁶.

Одночасно партійні комітети міськкомів та райкомів партії організують свої мітинги та сходи селян. На засіданні обкому Компартії України, що відбулося 31 січня 1990 р., була заслухана інформація ідеологічної комісії "Про виконання заходів обкому партії. Про першочергові заходи партійних комітетів області в зв'язку з проведенням установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову від 19 вересня 1989 р.". Там, зокрема, було відзначено, що "ідеологічна комісія обкому партії надає практичну допомогу на місцях по попередженню та нейтралізації можливих негативних тенденцій в містах і районах, трудових колективах, викликаних діяльністю осередків НРУ, страйкових комітетів, інших політизованих неформальних об'єднань екстремістського толку.

У населених пунктах проводяться збори і сходи жителів, на яких засуджують злочини оунівців і діяльність тих, хто хоче їх виправдати. Останнім часом масові тематичні заходи такого спрямування пройшли в Камінь-Каширському, Маневицькому, Луцькому районах. Належна оцінка екстремістським і націоналістичним діям "рухівців" давалася на масових заходах, присвячених 50-річчю возз'єднання Західної України з Українською РСР⁷.

Звичайно, свої заходи, присвячені 50-річчю возз'єднання Західної України з Українською РСР, обком партії проводив, але організувалися вони у віддалених від обласного центру населених пунктах. Скажімо, на вимогу керівництва Волинської регіональної організації НРУ міська влада Луцька була змушена відмінити всі святкові, заплановані на 17 вересня, заходи. Натомість 17 вересня в Луцьку відбувся масовий траурний похід, ініційований Рухом, від Собору до місць поховань розстріляних енкаведистами волинян у районі Замкової площі⁸.

Передвиборна кампанія, що розпочалася наприкінці грудня 1989 р., уже на основі нового, більш демократичного Закону "Про вибори народних депутатів", проходила на Волині в досить складних умовах як для опозиційного Народного Руху, так і для партійних комітетів області. Виборчі комісії, сформовані місцевими партійними комітетами, досить часто відмовлялися реєструвати кандидатами в народні депутати членів Народного Руху. Однак після серії мітингів

влада все ж погодилася на реєстрацію кандидатів у народні депутати від демократичних сил, проте лише претендентів від асоціації "Зелений світ" та Товариства української мови ім. Т. Шевченка.

А тим часом, за підтримки обкому партії, в області розпочинає свою діяльність громадське самодіяльне товариство з претензійною назвою "Справедливість". Після установчих зборів, що відбулися 26 грудня 1989 р., уже через місяць облвиконком своїм рішенням від 29 січня 1990 р. реєструє цю громадську організацію⁹. Невдовзі, за сприяння влади, "Справедливість" отримує приміщення та кошти на видання одноїменної газети. Ініціаторами створення цієї громадської організації стали колишні члени обкому партії, військові пенсіонери, учасники Другої світової війни.

Натхненники народження товариства "Справедливість" із Волинського обкому партії прагнули створити в області громадське утворення, альтернативне Волинській регіональній організації НРУ, яке б ставило за мету "згуртування всіх здорових сил суспільства... за створення правової держави, пропаганду ленінських ідей народовладдя, національного суверенітету, інтернаціоналізму, гласності, законності, справедливості"¹⁰. Лідерам цієї організації дозволялося на початку "критикувати" окремих членів обкому партії та облвиконкому, але, звичайно, у припустимих межах. Проте, незважаючи на те, що товариство "Справедливість" отримало офіційний статус і було зареєстровано Волинським облвиконкомом одним із перших, авторитет його від цього не став більшим.

Тим часом ще неформальні (офіційно не зареєстровані в органах влади) Волинська регіональна організація НРУ, УГС, Волинське ТЛ невпинно поширювали свій вплив у області. Одночасно з політичними мітингами міські та районні організації НРУ проводили і культурно-масові заходи. 7 січня Луцька міська організація влаштувала на Замковій площі міста святкування Різдва Христового за участю кількох вертепів¹¹. З цього часу вже жоден культурно-масовий захід не обходився без участі активістів Руху.

У своєму виступі 17 листопада 1990 р. на XXX конференції Луцької міської організації Компартії України перший секретар Волинського обкому Компартії України Володимир Блаженчук з цього приводу, зокрема, зазначав, що "одне із ключових питань в діяльності міськкому партії — масово-політична робота. Тут ми серйозно програли нашим політичним опонентам. Всі культурно-масові заходи в місті на протязі більш як півроку проводяться переважно при активній участі НРУ. Комуністи міста значно втрачають свої позиції в робітничому середовищі... Антикомуністичні настрої серед робітників знаходять все більше поширення"¹².

Результати березневих виборів народних депутатів Української РСР, міських, районних та обласної Рад народних депутатів 1990 р. досить чітко засвідчили зростання впливу Народного Руху на Волині. На цих перших вільних виборах народними депутатами Української РСР стали регіональні лідери Народного Руху України. Зауважимо, що народні депутати Української РСР Олександр Гудима, Ярослав Дмитришин, Андрій Мостиський, Федір Свідерський завоювали довіру виборців насамперед тому, що у своїх передвиборних програмах проголошували чітку позицію щодо "встановлення повного державного суверенітету Української РСР та національного відродження українського народу"¹³.

У Волинській обласній раді рухівці сформували фракцію "Демо-

кратичний блок" з 36 депутатів. Ще більше членів НРУ — 57 стали депутатами Луцької міської ради¹⁴.

Досить міцні позиції Волинська регіональна організація мала також у Нововолинській, Ковельській, Горохівській міських Радах народних депутатів.

Свою першу значну перемогу Волинська крайова організація НРУ могла відзначати вже хоча б через те, що жоден секретар райкому чи обкому партії, що брав участь у тодішніх виборах, не потрапив до найвищого законодавчого органу республіки.

Суспільно-політична ситуація в краї після березневих виборів 1990 р. докорінно змінилася. Тепер розгублені після поразки на виборах партійні комітети втрачали домінуючі позиції в громадсько-політичному житті краю. Засоби масової інформації, які так вірно служили комуністичній партії, дістали певну свободу. Журналісти тепер мали змогу висвітлювати заборонені матеріали про злочини тоталітарного режиму. З'являлися публікації матеріалів з історії України, порушувалися болючі проблеми екології тощо. Зникали статті про злочини т.зв. українських буржуазних націоналістів та порушення громадського порядку лідерами регіональної організації НРУ в ще формально партійній пресі.

А тим часом на вимогу депутатів Луцької міської ради, які представляли інтереси НРУ, вже на першій сесії 6 квітня 1990 р. Луцька міська рада народних депутатів прийняла рішення про використання національної символіки, а також звернення до Верховної Ради Української РСР з вимогою про визнання національної символіки державною¹⁵.

Після прийняття 16 липня 1990 р. Декларації про державний суверенітет Української РСР уся повнота влади в республіці переходить до Верховної Ради УРСР. Суверенізація союзних республік, що розпочалася після виборів у березні 1990 р., привела і до послаблення авторитету КПРС і СРСР, які ще за інерцією функціонували¹⁶.

Втративши після виборів свій монополітний вплив у Радах народних депутатів, Волинський обком Компартії України невпинно втрачав контроль за перебігом суспільно-політичних процесів у краї. Окрім того, масовий вихід членів з лав партії, несплата членських внесків поставили партійні комітети на грань банкрутства. Приміром, на Пленумі Волинського обкому Компартії України 13 листопада 1990 р. зазначалося, що "останнім часом значно збільшився вихід з партії. Всього по області за звітний період вийшло з партії 2,3 тис. чоловік"¹⁷.

У цих умовах, щоб хоч якось призупинити процес деградації та зберегти свої добре оплачувані посади, партійна номенклатура Волинського обкому Компартії України вирішила активізувати діяльність в області. На Пленумі Волинського обкому 25 серпня 1990 р. прийнято Звернення до комуністів, усіх трудящих Волинської області, в якому, зокрема, зазначалося, що "трудящі Волині досить добре знають про злочини українських буржуазних націоналістів у післявоєнні роки. Антиконституційні дії їх сучасних послідовників — це бажання використати демократію у своїх цілях, взяти політичний реванш... В цей вибухово небезпечний час звертаємося до Президента СРСР і Верховної Ради УРСР, ЦК КПРС дати принципову оцінку провокаціям і антизаконним діям тих, хто за ними стоїть, встановити законність і правопорядок в державі. Недопустимо, щоб Україну поглинула хвиля націоналізму та антикомунізму"¹⁸.

6 вересня 1990 р. Волинський обком Компартії України зробив ще одну відчайдушну спробу привернути увагу громадськості краю до своєї головної проблеми у стосунках з Народним Рухом.

На мітингу в с. Новий Загорів Локачинського району, на який були автобусом зведені мешканці навколишніх сіл, прийнято звернення до волинян, громадян України, в якому, зокрема, звучав заклик "зробити все, щоб не допустити розгулу націоналізму. Наші серця сповнені болем від того, що новоявлені демократи хочуть використати поодинокі факти сутичок бойовиків УПА з фашистами, реабілітувати і прославляти чорні справи бандерівців, звеличати цих катів народу в ранг героїв! Звертаємося до Президента СРСР, Верховної Ради СРСР з вимогою розробити і прийняти Закон, який би забороняв націоналістичні, шовіністичні та екстремістські організації"¹⁹.

Свій політичний мітинг 6 вересня Волинський обком Компартії України провів напередодні вже запланованого на 9 вересня Волинською крайовою організацією НРУ скорботного мітингу в с. Новий Загорів Локачинського району з приводу вшанування пам'яті воїнів УПА, які полягли в цьому селі у нерівному бою із загонами німецьких фашистів у вересні 1943 р. На цей траурний мітинг, приурочений освяченню могил загиблих воїнів УПА, зібралось "кілька десятків тисяч волинян, гостей із сусідніх областей — з Житомирщини, Слобожанщини, Київщини — всієї України"²⁰. Там виступали єпископ УАПЦ Володимир Ромашок, народний депутат СРСР Ростислав Братунь, народні депутати Української РСР Степан Хмара і Олександр Гудима, голова Івано-Франківської обласної Ради народних депутатів Микола Яковина, син Романа Шухевича Юрій Шухевич, колишні воїни УПА.

Вже 13 вересня активісти крайової організації НРУ розпочали пікетування приміщення Волинського обкому партії з вимогою передати його в розпорядження Луцької міської ради. Цього ж дня до пам'ятника Леніну навпроти приміщення обкому було покладено вінок з колючого дроту з написом на стрічці: "Кату України — від народу України"²¹.

Наступного дня, 14 вересня, перший секретар Волинського обкому Компартії України у своїх письмових заявах на ім'я начальника обласного управління внутрішніх справ і прокурора Волинської області просить "захистити конституційне право працівників апарату Волинського обкому Компартії України на працю і виконання своїх службових обов'язків"²². Захищаючи це "право", міліція впродовж наступних кількох днів супроводжувала їх до місця праці.

Відчайдушні кроки, здійснені Волинським обкомом Компартії України на початку вересня 1990 р., аби відновити свою владу, закінчилися повною поразкою. Звернення до Президента СРСР і ЦК КПРС, прийняте на Пленумі обкому Компартії України, та аналогічне звернення, ухвалене на мітингу в с. Новий Загорів 6 вересня 1990 р., мали на меті привернути увагу до катастрофічного для комуністичної партії стану вищих органів влади в УРСР, а також закликати волинян до протидії національно-демократичним силам в області.

Вища обласна партійна номенклатура ще сподівалася, що активними діями спонукає частину своїх прихильників до активних протестних дій. Проте пікетування активістами та прихильниками Народного Руху приміщення обкому партії, яке тривало три дні поспіль, змусило партійну номенклатуру обкому партії відмовитися від активних дій супроти національно-демократичних сил у краї. Волинський обком Компартії України діяв без особливої реклами в засобах масо-

вої інформації. Найбільш масові обласні газети відтоді майже не висвітлювали діяльність обкому в такому обсязі, як це робилося ще на початку 1990 р. Водночас засоби масової інформації області приділяють більшу увагу новоствореним політичним партіям, обласні організації яких почали з'являтися на Волині.

Тим часом масовий вихід з партії змушував міськкоми, райкоми та Волинський обком партії скоригувати чисельність своїх штатних працівників, яких здебільшого одразу направляли на роботу у виконавчі комітети міських, районних та обласної Рад народних депутатів²³.

Після перших вільних виборів у березні 1990 р., коли у міські, районні та Волинську обласну ради були обрані лідери й активісти Народного Руху, з'явилася можливість доступу до засобів масової інформації. Зникла потреба у проведенні мітингів та вуличних демонстрацій, які активно використовували регіональні організації НРУ. В нових умовах лідери НРУ як народні депутати продовжували свою активну діяльність тепер уже парламентськими методами²⁴.

На другій сесії Луцької міської Ради народних депутатів на вимогу "Демократичного блоку" було прийнято рішення про відновлення української національної символіки у місті. Наступної неділі – 15 липня – з цього приводу відбувся масовий мітинг, одразу після якого піднято жовто-блакитний стяг над приміщенням Луцької міської ради²⁵. Невдовзі синьо-жовтий прапор замайорів у більшості населених пунктів області.

Депутати міських, районних та обласної Рад народних депутатів також брали активну участь у всіх загальноукраїнських заходах, що проводив Народний Рух України.

¹ Протокол № 13 засідання бюро Волинського обкому Компартії України від 29 серпня 1989 р. – Державний архів Волинської області (ДАВО). – ФП. 1. – Оп. 17. – Спр. 975. – Арк. 6.

² Данилюк В. Вірити занадто боляче. – Луцьк: Ініціал, 1995. – С. 44.

³ Сергійчик В. Десять буремних літ: Західноукраїнські землі у 1944 – 1953 рр. – К.: Дніпро, 1998. – С. 865.

⁴ Про першочергові заходи партійних комітетів області в зв'язку з проведенням установчого з'їзду Народного Руху України від 19 вересня 1989 р. – ДАВО. – ФП. 1. – Оп. 26. – Спр. 28. – Арк. 18.

⁵ Народна справа (інформаційний вісник Волинської крайової організації НРУ). – Луцьк, 1989. – Листоп. – № 23.

⁶ До подій в Ковелі 30 грудня 1989 р. // Народна справа. – Луцьк, 1990. – Січень. – № 5.

⁷ Про першочергові заходи партійних комітетів в області в зв'язку з проведенням установчого з'їзду Народного Руху України від 19 вересня 1989 р. – ДАВО. – ФП. 1. – Оп. 26. – Спр. 28. – Арк. 24.

⁸ Народна справа. – Луцьк, 1989. – Листоп. – № 2–3. – С. 6.

⁹ Рішення обвиконкому № 15 про реєстрацію громадського самодіяльного товариства "Справедливість" від 29 січня 1990 р. – ДАВО. – Р. 6. – Оп. – 16. – Спр. 5321. – Арк. 123.

¹⁰ Статут обласного громадського самодіяльного товариства "Справедливість" – ДАВО. – Р. 6. – Оп. – 16. – Спр. 5321. – Арк. 132.

¹¹ Тиский М. Весна тривоги і надій. – Луцьк: Вол. обл. друкарня, 1999. – С. 63.

¹² Виступ першого секретаря Волинського обкому Компартії України на ХХХ конференції Луцької міської організації від 17 листопада 1990 р. –

ДАВО. – ФП. 32. – Оп. 34. – Спр. 1. – Арк. 101.

¹³ Боротись за відродження спільного. Передвиборна програма кандидата у народні депутати Української РСР Олександра Гудими // Радянська Волинь. – 1990. – 3 берез. – С. 1.

¹⁴ Тиский М. Історія виникнення Народного Руху України на Волині. – Луцьк: Ініціал, 2001. – С. 213– 215.

¹⁵ Бортніков В. Волинь: 90-ті роки ХХ століття. – Луцьк: Вид-во Вол. держ. ун-ту, 1989. – С. 9.

¹⁶ Кульчицький С. Утвердження незалежності України: перше десятиліття // Український історичний журнал. – К., 2001. – № 2. – С. 8.

¹⁷ Матеріали Пленуму Волинського обкому Компартії України від 13 листопада 1990 р. – ДАВО. – ФП. 1. – Оп. 17. – Спр. 1031. – Арк. 99.

¹⁸ Матеріали Пленуму Волинського обкому Компартії України від 6 вересня 1990 р. – ДАВО. – ФП. 1. – Оп. 26. – Спр. 47. – Арк. 9 – 11.

¹⁹ Звернення учасників сходу в с. Новий Загорів Локачинського району до громадян Волині, всієї України від 6 вересня 1990 р. – ДАВО. – ФП. 1. – Оп. 26. – Спр. 10. – Арк. 64– 65.

²⁰ Мітинг скорботи і шани // Народна трибуна. – Луцьк. – 1990. – 13 верес. – С. 7.

²¹ Три дні тривоги і надій // Народна трибуна. – Луцьк, 1990. – 20 верес. – С. 7.

²² Заява першого секретаря Волинського обкому Компартії України на ім'я начальника обласного управління внутрішніх справ і Прокурора Волинської області – ДАВО. – ФП. 1. – Оп. 26. – Спр. 47. – Арк. 13.

²³ Миколайчук П. Біженці з "білого дому" // Народна трибуна. – 1990. – 20 верес. – С. 1.

²⁴ Тиский М. Згад.праця. – С. 175 – 187.

²⁵ Бортніков В. Згад.праця. – С. 11.

